

ZBIRKA OSJEČKIH NOVINA MUZEJA SLAVONIJE – OD KONVENCIONALNOG PREMA DIGITALNOM

OSIJEK NEWSPAPER COLLECTION OF MUSEUM OF SLAVONIA – FROM ANALOGUE TOWARDS DIGITAL

Marina Vinaj
marina.vinaj@mso.hr
Muzej Slavonije

Ivana Knežević Križić
ivana.knezevic@mso.hr
Muzej Slavonije

UDK / UDC 069(497.5-3Slavonija)
026.6(054)

Pregledni rad / Review paper

Sažetak

Odjel knjižnice Muzeja Slavonije u Osijeku u svom bogatom spomeničkom knjižničnom fondu prikuplja i osječke novine od početka izlaženja 1848. godine do danas. Riječ je o 58 naslova u više od pet stotina uvezanih svezaka i pojedinačnih primjeraka na njemačkom, hrvatskom i mađarskom jeziku. Ova jedinstvena zbirka oslikava život grada u burnim povijesnim razdobljima kroz naslove tadašnjega Esseka: *Esseker Lokalblatt und Landbote*, *Die Drau*, *Slavonische Presse*, ali pojavom Prve hrvatske dioničke tiskare i prvih novina na hrvatskom jeziku *Narodne/Hrvatske obrane*, borbe za slobodu tiska, zabrane i zapljene pojedinih izdanja, do *Hrvatskoga lista* i *Glasa Slavonije*. Život jednoga grada, njegovi najintimniji trenuci sukoba, nesreća, ali i proslava, obljetnica, prepoznatljivi i zanimljivi njihovim stanovnicima, vremenom postaju dijelom povijesti, ponekad i jedini dragocjeni izvori povijesne zbilje. Digitalizacijom *Hrvatskoga lista*, redovitom potporom Ministarstva kulture te pojedinim projektima u kojima su digitalizirana prva godišta *Narodne obrane* te prve ilustrirane osječke novine *Esseker allgemeine illustrierte Zeitung*, Muzej Slavonije sustavno počinje izgrađivati digitalnu zbirku novinskih naslova, osiguravajući tako generacijama koje dolaze iščitavanje povijesti grada, grada koji je, kao i nekada, i danas dio europskoga kulturnog kruga.

Ključne riječi: digitalizacija, Muzej Slavonije, novine

Summary

The library department of the Museum of Slavonia in Osijek collects, among other things, Osijek newspapers dating from the beginning of their publication back in 1848 up to the present day and stores them in its rich monumental library. Here one can find approximately

60 titles bound in more than 500 tomes and singular exemplars in German, Croatian, and Hungarian. This unique collection depicts the city life during turbulent historical periods, and it starts doing so through works published in what was then called *Esseg*: *Esseker Lokalblatt und Landbote* (*Osijek local newspaper and courier*), *Die Drau* (*The Drava*), *Slavonische Presse* (*Slavonian Press*). This continues into the later period when the First Croatian Joint-Stock Printing House was established and the first newspaper in Croatian *Narodna/Hrvatska obrana* (*People's/Croatian defence*) was being published, followed by the periods of struggle for press freedom on one hand and prohibition and confiscation of certain publications on the other hand, all the way up to the contemporary publications *Hrvatski list* (*Croatian Newspaper*) and *Glas Slavonije* (*The Voice of Slavonia*). The life of a city, including its most intimate moments of conflict, unhappiness, but also celebrations and anniversaries, recognizable and interesting to its inhabitants – with the passing of time, all these become parts of history, sometimes being the only sources of historical reality and, as such, they are treasured. By digitizing *Hrvatski list* (*Croatian Newspaper*), with the regular support of the Ministry of Culture and through realization of some projects in which the first years' worth of issues of *Narodna obrana* (*People's defence*) and the first illustrated Osijek newspaper *Esseker Lokalblatt und Landbote* (*Osijek local newspaper and courier*) were digitized, the Museum of Slavonia is systematically starting to build a digital collection of newspapers, and by doing so it ensures that the generations to come can read through the history of the city which was, and still is, a part of the European culture circle.

Key words: digitization, Museum of Slavonia, newspapers

Uvod

Knjižnica Muzeja Slavonije postoji od samoga osnutka muzeja 1877. godine i ubraja se, uz knjižnice specijaliziranih muzeja,¹ među najstarije muzejske knjižnice u Hrvatskoj. U 140 godina postojanja, kao najstarija knjižnica muzeja općega tipa u Hrvatskoj, odavno je prešla okvire priručne muzejske knjižnice namijenjene kustosi- ma i ostalom stručnom muzejskom osoblju, te je dostupna vanjskim korisnicima, uglavnom studentima, stručnjacima i znanstvenicima. Kako je Gradska (danas i sveučilišna) knjižnica osnovana tek 1949. godine,² sva relevantna starija knjižnična gra- đa od početka osječkoga tiskarstva (sredina 17. stoljeća) nalazi se u Muzeju Slavonije. Knjižnica je koncipirana kao muzejski odjel – Odjel knjižnice – koji se sastoji od tri veće cjeline koje se međusobno isprepliću: Priručna stručna knjižnica, spomeničke i zavičajne zbirke. Obiman i raznovrstan fond podijeljen je u 14 muzejskih/knjižničnih zbirki, od kojih je upravo Zbirka osječkih novina najčešće korištena.

¹ Arheološki muzej u Splitu, Hrvatski prirodoslovni muzej, Hrvatski povijesni muzej, Arheološki muzej u Zagrebu. Arheološki muzej u Splitu, Hrvatski prirodoslovni muzej, Hrvatski povijesni muzej, Arheološki muzej u Zagrebu. (Radovanlija Mileusnić, S. Osnove i primjena suvremenog muzejskog knjižničarstva u Hrvatskoj. // *Informatica museologica* 29, 1/2(1998), 9. [citirano: 2018-02-02]. Dostupno i na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=210983)

² Povijest Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek. [citirano: 2018-01-10]. Dostupno na: <http://www.gskos.unios.hr/index.php/povijest-knjiznice-2>

Zbirka osječkih novina Muzeja Slavonije

Zbirka osječkih novina, koja broji 58 naslova u više stotina uvezanih svezaka, obuhvaća zavičajne, osječke novine, odnosno građu koja predstavlja presjek života Osijeka, njegovu političku, kulturnu i društvenu povijest od sredine 19. stoljeća do kraja Drugoga svjetskog rata.³ Upravo zahvaljujući otkupu vrijedne zbirke tiskovina osječkog bibliofila Oskara Frimla Antunovića 1928. godine, Muzej Slavonije došao je do gotovo svih prvih izdanja osječkih novina. Kroz lokalne novine iščitava se život jednoga grada, njegove najintimnije trenutke sukoba, nesreća, ali i proslava, obljetnica, prepoznatljivih i zanimljivih njihovim stanovnicima. One vremenom postaju dijelom povijesti, ponekad i jedini dragocjeni izvori povijesne zbilje.

Revolucionarna 1848. godina prekretnica je u hrvatskom javnom životu, pa i u hrvatskom novinstvu.⁴ Upravo te godine, nakon nekoliko ranijih neuspjelih pokušaja, izlaze prve osječke novine *Der Volksredner für Vaterland, Freiheit und Gesetz, für Kunst, Gewerbe und Wissenschaft* (*Pučki govornik za domovinu, slobodu i zakon, umjetnost, znanost i obrt*), namijenjene svima, ali politički naklonjene Mađarima. Prve osječke lokalne novine *Esseker Lokalblatt und Landbote* pojavile su se 1864. godine i kontinuirano izlazile do 1869. godine. Bile su to novine zaokupljene životom grada, s ciljem podizanja obrazovnoga nivoa Osječana. Svakako najznačajnije novine na njemačkom jeziku *Die Drau* počele su izlaziti 1868. godine i izlazile su do tridesetih godina dvadesetoga stoljeća. Do kraja 19. stoljeća u Osijeku se pojavljuje još nekoliko glasila, uglavnom na njemačkom jeziku. Tako 1869. godine upravo u Osijeku izlaze prve ilustrirane novine u Hrvatskoj *Esseker allgemeine illustrierte Zeitung*. Prve novine na hrvatskom jeziku *Branislav* pojavile su se u Osijeku 1878. godine, u vrijeme izrazite dominacije tiska na njemačkom jeziku. Stoga ne čudi što su izlazile nepunih godinu dana. Od 1885. godine izlazile su novine *Slavonische Presse*. Više od tri desetljeća izlaženja jednoga lista nesumnjivo govori o kvaliteti novina koje doista postaju slavonski tisak. Tiskom Prve hrvatske dioničke tiskare 1902. godine svjetlo dana ugledale su novine *Narodna obrana*.⁵ U povijesti tiskarstva ovo je jedinstven slučaj da je jedna tiskara osnovana kao dioničko društvo kako bi poslužila za ostvarenje određenoga političkog programa. Riječ je o novinama koje su udarile prve stvarne temelje nacionalnom pokretu u Osijeku, a koje su u kontinuitetu izlazile dvadeset godina.⁶

Nakon *Narodne obrane* pojavljuju se brojni naslovi hrvatskih novina s političkim i stranačkim opredjeljenjima, a mnogi od njih izlaze vrlo kratko. Važno je istaknuti da se hrvatsko novinstvo, posebice hrvatsko stranačko novinstvo pojavljuje

³ Iznimka je *Glas Slavonije* koji kontinuirano izlazi od 1945. godine do danas, a Odjel knjižnice Muzeja Slavonije jedini je na području istočne Hrvatske koji ga čuva u cijelosti.

⁴ Novak, B. Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2005. Str. 35.

⁵ *Narodna obrana* 1911. godine mijenja naziv u *Hrvatska obrana*.

⁶ Vinaj, M. Društvo za izdavanje Hrvatskoga lista: najčitanijeg osječkog dnevnika. // Glasnik arhiva Slavonije i Baranje 12(2013), 100-104.

početkom 20. stoljeća, nudeći politički tek osviještenim Osječanima svoje stranice i tražeći od njih da pronađu svoje glasilo.⁷ Završetak Prvoga svjetskog rata i stvaranje nove države donosi novo čitateljstvo s novim zahtjevima i sklonostima, što utječe na značaj i izgled novina. Do tada provincijalna glasila sada postaju sve značajniji čimbenik javnoga života. Jedino je cenzura ostala stalna.⁸ U prvim godinama nove države stranačka glasila imala su važnu ulogu u političkom životu Hrvatske. U novoj državi otvoreno je hrvatsko nacionalno pitanje koje će biti glavna tema stranačkoga i informativnoga tiska u godinama do raspada Jugoslavije 1945. godine.⁹ Ideja osječkih članova političke organizacije Hrvatska zajednica da osnutkom glasila i tiskare pokrenu i ostvare svoje političke ciljeve, jačanje nacionalnoga identiteta, rezultirala je iznimnim listom – *Hrvatskim listom* – čija je čitanost nadilazila granice Osijeka. *Hrvatski list* počeo je izlaziti kao političko glasilo, no ubrzo je postao najznačajniji osječki dnevni list koji je više od dva desetljeća (od 1920. do 1945.) oslikavao osječku svakodnevicu. Taj dragocjeni izvor lokalne kulturno-povijesne priče dugo je bio stigmatiziran kao glasilo Nezavisne Države Hrvatske i označen kao nepoćudna literatura.¹⁰ Naslijedivši od Građanske tiskare strojeve i osoblje *Hrvatskoga lista*, 1945. godine kontinuirano počinje izlaziti *Glas Slavonije* koji postaje i ostaje jedini osječki list tijekom više od pola stoljeća. Spomenuti naslovi osječkih novina tek su dio bogate Zbirke osječkih novina, koja je temelj za proučavanje prošlosti Osijeka i Slavonije.

Digitalizacija Zbirke osječkih novina

Kulturna baština previše je važna da bi postojala samo u izvornom obliku, stoga sve više baštinskih ustanova (arhiva, knjižnica i muzeja) digitalizira svoju građu. Digitalizacija postaje jedan od načina na koji baštinske ustanove dijele svoje znanje sa zajednicom na lokalnoj, regionalnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini.¹¹ Odgovarajući danas zahtjevima struke, ali i potrebama korisnika, Odjel knjižnice nastoji zaštititi svoju izvornu građu, ali i omogućiti njezino korištenje, pri čemu je digitalizacija moguće rješenje. Naime, bogati knjižnični fond često je predmet stručnih i znanstvenih radova studenata i znanstvenika osječkoga sveučilišta. Upravo je suradnja sa znanstvenom zajednicom iznjedrila brojne diplomatske radove, studentske pilot-projekte, stručne i znanstvene članke, magisterije i doktorate, monografije te

⁷ Vinaj, M. Građa za bibliografiju osječkih novina 1848.-1945.: magistarski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, 2003. Str. 34-36.

⁸ Vinaj, M. Društvo... Nav. dj., 105.

⁹ Novak, B. Nav. dj. Str. 123.

¹⁰ Vinaj, M. Društvo... Nav. dj., 115.

¹¹ Šojat-Bikić, M. Modeliranje digitalnih zbirki i digitalnih proizvoda: sadržajno-korisnički aspekt komuniciranja kulturne baštine u digitalnom obliku. // *Muzeologija* 50(2013), 115. [citirano: 2018-06-02]. Dostupno i na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=203331

znanstvene projekte,¹² pri čemu je najkorištenija zbirka, uz Zavičajnu zbirku *Essekiana*, upravo Zbirka osječkih novina.

U projektima digitalizacije, uz Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu (<http://digitalna.nsk.hr>) te Hrvatsku akademiju znanosti i umjetnosti (<http://dizbi.hazu.hr>), prednjače narodne knjižnice koje imaju i svoj portal s poveznicama na digitalne zbirke (<http://www.knjiznica.hr/digitalne-zbirke>). Specijalne knjižnice, pak, ovise o matičnim ustanovama te se, s obzirom na ustroj, bitno razlikuju svojim fondom. Stoga je teško pronaći zajednički nazivnik kada je u pitanju digitalizacija. U Odjelu knjižnice digitalizacija se obavlja u okviru stručne obrade građe, odnosno prilikom obrade građe u knjižničnom i muzejskom programu, zatim u sklopu projekata digitalizacije financiranih sredstvima Ministarstva kulture Republike Hrvatske, te u suradnji s pojedincima i/ili ustanovama koje koriste knjižničnu građu za stručne i znanstvene radove, projekte i sl. Digitalizacijom se, prije svega, nastoji obuhvatiti zavičajnu građu, zaštititi izvornike, stvoriti digitalne zbirke, omogućiti mrežnu vidljivost i dostupnost, lakši i učinkovitiji pristup građi, otvoriti zavičajne fondove javnosti, promicati zavičaj i njegove kulturno-povijesne vrijednosti. No, opseg poslova, nedovoljan broj stručnoga osoblja (dvije knjižničarke na preko stotinu tisuća jedinica građe), neodgovarajući programi za obradu građe, nepostojanje kvalitetnoga sustava za pohranu digitalizirane građe (time i dopunu metapodataka), nedostatak financijskih sredstva te balansiranje između knjižničarske i muzejske struke, svakodnevni su izazovi.

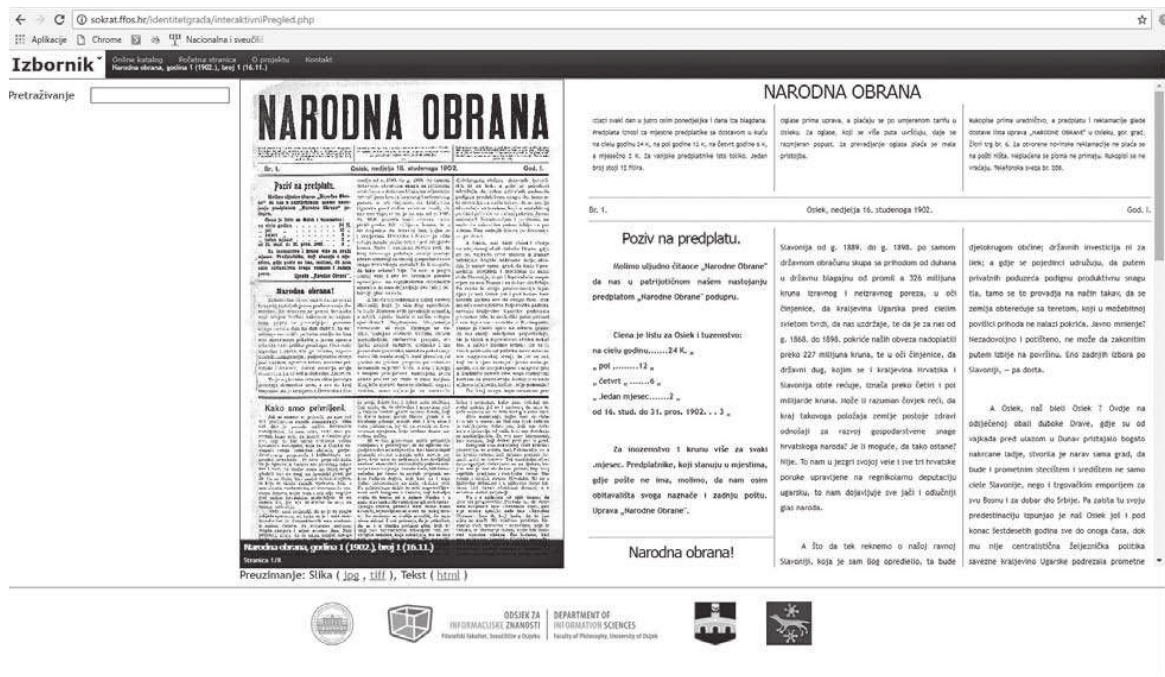
U sklopu programa Digitalizacija arhivske, knjižnične i muzejske građe, 2014. godine Ministarstvo kulture odobrilo je projekt digitalizacije *Hrvatskoga lista*, uz *Narodnu obranu* najznačajnijih osječkih novina prve polovice 20. stoljeća, i to kao muzejske građe. *Hrvatski list* mikrofilmiran je u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, u razdoblju od 2004. do 2007. godine. Pri tomu je stvoren idealni primjerak novina, odnosno konačan skup svih objavljenih sveščića¹³ *Hrvatskoga lista*, što uključuje i određene sveščiće koje Odjel knjižnice ne posjeduje. Digitalizaciji mikrofilmirane novinske građe upravo se i pristupilo zbog jedinstvenoga i potpunoga primjerka. S obzirom na dobivena sredstva, od 2014. do 2017. godine Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu digitalizirala je sedam godišta,¹⁴ odnosno preko 13 600 stranica. Ministarstvo kulture prepoznalo je važnost ove knjižnične i muzejske građe, te je odobrilo sredstva za nastavak digitalizacije i u 2018. godini.

¹² Vinaj, M.; I. Knežević. Zavičajni fondovi Knjižnice Muzeja Slavonije: ishodišta znanstvenog promišljanja Osijeka i Slavonije. // 13. dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica: Knjižnice: kamo i kako dalje?: članstvo u EU: knjižničari gdje smo?: produktivnost znanstvene zajednice: obrazovanje korisnika: knjižnice u vremenu recesije: kako preživjeti?: zbornik radova / ur. I. Hebrang Grgić i V. Špac. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2014. Str. 191-211.

¹³ Lebinac, S. Priprema starih novina za mikrofilmiranje i digitalizaciju. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 55, 2(2013), 101. [citirano: 2018-02-02]. Dostupno i na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=156974

¹⁴ Digitalizirani su sveščići od početka izlaženja *Hrvatskoga lista* 4. siječnja 1920. do 31. ožujka 1927. godine.

Važno je naglasiti kako se digitalizacija obavlja i u sklopu spomenute suradnje s pojedincima i/ili ustanovama. U sklopu suradnje s Odsjekom za informacijske znanosti Filozofskoga fakulteta u Osijeku, za potrebe projekta Identitet grada, digitalizirano je prvo godište, odnosno prvih 36 sveščića *Narodne obrane*, prvih osječkih novina na hrvatskom jeziku u 20. stoljeću. Riječ je o sveščićima koji su izašli u razdoblju od 16. studenoga do 31. prosinca 1902. godine, a koji su dostupni na mrežnim stranicama,¹⁵ s online katalogom, pretraživim tekstom u html obliku, te fotografijama u jpg i tiff formatu koje se mogu preuzeti (Slika 1.).

Slika 1. Mrežno dostupna *Narodna obrana*

Nadalje, u sklopu suradnje s Goranom Vržinom i digitalizacijskim servisom ACOS iz Zagreba, digitalizirane su osječke novine *Esseker allgemeine illustrierte Zeitung* (Slika 2.) iz 1869. godine, prvo i jedino godište. Njima je započela digitalizacija osječkih novina na njemačkom jeziku.

Naime, Odjel knjižnice Muzeja Slavonije svojom novinskom građom sudjeluje u međunarodnom projektu Digitalizati njemačkih tiskovina od 18. do 20. stoljeća u Hrvatskoj, koji financira Ured za kulturu i medije Savezne vlade Republike Njemačke. Projekt je zaživio u rujnu 2017. godine, a nositelji su Institut za germanistiku Sveučilišta Justus Liebig u Gießenu (Institut für Germanistik der Justus-Liebig Universität Gießen) te Odsjek za njemački jezik i književnost Filozofskoga fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. Kao imatelji novinske građe na njemačkom jeziku do polovice 20. stoljeća u projekt su uključeni Muzej Slavonije i

¹⁵ Identitet grada. [citirano: 2017-10-10]. Dostupno na: <http://sokrat.ffos.hr/identitetgrada/katalog.html>

Slika 2. Prvi broj novina *Esseker allgemeine illustrierte Zeitung*, 19. siječnja 1869. godine

lja multikulturalnost Osijeka, koja se može iščitati već iz samih naslova prvih novina, tiskanih na trima jezicima – mađarskom, njemačkom i hrvatskom. U njoj je zapisana povijest, kultura, svakodnevica Osijeka do kraja Drugoga svjetskog rata. Kao takva, jedna je od najkorištenijih zbirki Odjela knjižnice, samim time ugrožena svakodnevnim korištenjem (listanjem, fotografiranjem...), te se zato nastoji digitalizirati. S obzirom na nedostatak financijskih sredstva i potrebne opreme, digitalizacija se ne obavlja unutar matične muzejske ustanove, već u sklopu projekata digitalizacije financiranih sredstvima Ministarstva kulture, te u suradnji s pojedincima i/ili ustanovama. Na taj se način nastoji zaštititi izvornu novinsku građu, koja se nakon digitalizacije više ne bi koristila, već bi se pohranila kao arhivski primjerak i time zaštitila od daljnega manipuliranja. Postupnim stvaranjem digitalne zbirke zavičajnih, osječkih novina, koja bi bila mrežno dostupna svim zainteresiranim korisnicima, ujedno bi se generacijama koje dolaze osiguralo iščitavanje povijesti grada koji je, kao i nekada, i danas dio europskoga kulturnog kruga.

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu. Očekivano trajanje projekta je do 2019. godine, a cilj je digitalizacija dvaju najdugovječnijih novina na njemačkom jeziku u Osijeku – *Die Drau* (1868.-1932.) i *Slavonische Presse* (1885.-1919.).¹⁶ Riječ je o nesumnjivo najvećem projektu digitalizacije Odjela knjižnice koji zaslužuje biti tema zasebna rada.

Zaključak

Odjel knjižnice Muzeja Slavonije čuva bogate i vrijedne zavičajne i spomeničke zbirke ne samo lokalnoga, već i nacionalnoga značaja. Kao knjižnica dvojne funkcije, one specijalne knjižnice i muzejskoga odjela, susreće se s brojnim izazovima, ali nastoji držati korak sa zahtjevima struke i potrebama korisnika. Zbirka osječkih novina predstav-

¹⁶ Projekt digitalizacije njemačkih tiskovina u sklopu Partnerstva germanističkih institucija sa Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Sveučilišta Justusa Liebiga u Gießenu. [citirano: 2017-12-18]. Dostupno na: <http://www.ffos.unios.hr/projekt-digitalizacije-njemackih-tiskovina>

Literatura

- Identitet grada. [citirano: 2017-10-10]. Dostupno na: <http://sokrat.ffos.hr/identitetgrada/katalog.html>
- Lebinac, S. Priprema starih novina za mikrofilmiranje i digitalizaciju. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 55, 2(2013), 95-110. [citirano: 2018-02-02]. Dostupno i na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=156974
- Novak, B. Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2005.
- Povijest Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek. [citirano: 2018-01-10]. Dostupno na: <http://www.gskos.unios.hr/index.php/povijest-knjiznice-2>
- Projekt digitalizacije njemačkih tiskovina u sklopu Partnerstva germanističkih institucija sa Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Sveučilišta Justusa Liebiga u Gießenu. [citirano: 2017-12-18]. Dostupno na: <http://www.ffos.unios.hr/projekt-digitalizacije-njemackih-tiskovina>
- Radovanlija Mileusnić, S. Osnove i primjena suvremenog muzejskog knjižničarstva u Hrvatskoj. // *Informatica museologica* 29, 1/2(1998), 5-17. [citirano: 2018-02-02]. Dostupno i na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=210983
- Šojat-Bikić, M. Modeliranje digitalnih zbirki i digitalnih proizvoda: sadržajno-korisnički aspekt komuniciranja kulturne baštine u digitalnom obliku. // *Muzeologija* 50(2013). [citirano: 2018-06-02]. Dostupno i na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=203331
- Vinaj, M. Društvo za izdavanje Hrvatskoga lista: najčitanijeg osječkog dnevnika. // *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje* 12(2013), 99-116.
- Vinaj, M. Građa za bibliografiju osječkih novina 1848.-1945.: magistarski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, 2003.
- Vinaj, M.; I. Knežević. Zavičajni fondovi Knjižnice Muzeja Slavonije: ishodišta znanstvenog promišljanja Osijeka i Slavonije. // 15. dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica: Knjižnice: kamo i kako dalje?: članstvo u EU: knjižničari gdje smo?: produktivnost znanstvene zajednice: obrazovanje korisnika: knjižnice u vremenu recesije: kako preživjeti?: zbornik radova / ur. I. Hebrang Grgić i V. Špac. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2014. Str. 191-211.